

KOMÁROMI György

ÖSSZEHASONLÍTÓ GAZDASÁGTAN ÉS AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM

2005. április 30-án a Budapesti Corvinus Egyetem rektori kistanácsstermébe hívta meg az összehasonlító gazdaságtan aktuális kérdéseiről érdeklődőket az egyetem Összehasonlító gazdaságtan tanszéke. Az ország különböző egyetemeinek, főiskoláinak gazdaságtudományi karairól, intézeteiből érkezett oktatókat és kutatókat *Hámori Balázs* tanszékvezető, egyetemi tanár köszöntötte. A rendezvény bevezetéseképpen bejelentette egy virtuális hálózat létrehozásának tervét, amely a jövőben az összehasonlító gazdaságtan és az intézményi közgazdaságtan témakörében teremt majd élő kapcsolattartó fórumot az ilyen kérdések iránt érdeklődő szakemberek számára. A leendő internetes platformon – a tervek szerint – aktuális tanulmányok, kutatási és oktatási anyagok, a szakterület hazai és nemzetközi hírei, eseményei válnának elérhetővé. Ennek a kezdeményezésnek első lépéseként felkért előadók osztották meg a gondolataikat a konferencia résztvevőivel.

Elsőként *Csaba László*, a CEU és a BCE egyetemi tanára tartotta meg „Az intézményi és a komparatív megközelítések a világ közgazdaságtanában” című előadását, amelyben elméleti áttekintést kaphattunk a közgazdaságtan mint tudomány fejlődéséről és a mai főáramlatúnak nevezett irányzat által meg nem válaszolt kérdésekről. A neoklasszikus alapokon nyugvó, formalizált modellek és matematikai apparátus jellemezte közgazdasági szemlélet dominanciája az 1970-es években, *Samuelson – Nordhaus: Közgazdaságtan* című könyvével vált végérvényessé. Ezt az elméleti áttörést több tényező segítette – hangsúlyozta *Csaba László* professzor – mint például a minden megoldhatóságát sugalló korszellem, valamint a természettudományos háttérrel rendelkező kutatók egyre nagyobb mértékű átszivárgása a közgazdaság-tudományba.

A többi társadalomtudománytól való elfordulás azonban valamikor a 1990-es évek végére mintha enyhült volna, talán azért is, mert egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a főáramú közgazdaságtan több területen is kudarcot vallott. *Milton Friedman* híres megjegyzése, miszerint ne a modell feltevéseinek realitását nézzük, hanem az előrejelző képességet, azonban épp a matematikai neoklasszikus közgazdaságtan által elért eredményeket árnyékolja be. *Csaba László* elsőként a demográfiai modellek látható sikertelenségére utalt, amelyek néhány évtizede még a Föld drámai túlnépesedését jósolták. A neoklasszikus modellek a gazdasági növekedés problematikájával sem birkóztak meg. Nem sokat tudtunk meg a gazdasági növekedés hatáiról, illetve végső okáról sem, amely 75%-ban az innováció, de mint ilyen exogén tényező. *Csaba László* a továbbiakban a tényezőellátottsággal, a természeti, társadalmi és pénzügyi fenntarthatósággal kapcsolatos megválaszolatlan kérdésekről beszélt, példaként említve az információs forradalom néhány, a főáramlatú közgazdaságtan elméleteivel nem összeegyeztethető jelenségét.

Utolsóként a szívemhez legközelebb álló terület, a pénzpiacok elméleteinek kudarcai kerültek terítékre. Természetesen *Robert Merton* és *Myron Scholes* – az opcióárazásért Nobel-díjat kapott pénzügyi közgazdászok – szimbolikus malőrje került szóba, amikor is egy évvel a díj után épp az általuk fémjelezett befektetési alap nyolcmilliárd dolláros likviditási „zavara” rengette meg az USA pénzügyi piacait. Itt jegyezném meg, hogy a pénzügyi modellek prediktív ereje átlagosan kielégítő, de épp az olyan esetekben gyenge, amikor a legnagyobb szükség lenne rájuk. A fenti eset fényében az 1970-ben Eugene Fama által megalkotott

hatékony piacok elmélete, amelyet a matematikai közgazdaságtan ékkövének tartanak, sem tűndököl már olyan fényesen. Véleményem szerint ezt erősíti meg egy nem rég megjelent átfogó pénzügyi piacokról szóló tanulmány is (Stephen LeRoy, JEL, 2004/4. sz.), amely kiemeli, hogy nem képes a mai elmélet a legutóbbi részvénytársasági buborék kialakulására kielégítő magyarázatot adni.

Csaba László szerint a fenti tudományos zsákutcából a kiutat a komparatív és intézményi közgazdaságtan újra felfedezendő eszköztára jelentheti. Nem véletlen, hogy a tranzakciós költségek elméletének megalkotóját, Ronald Coase-t követően az utóbbi években sorra kapják a neoklasszikus gondolati és metodológiai keretén kívül álló kutatók a közgazdasági Nobel-díjat. Douglass North az intézmények, Amartya Sen a szegénység kérdéseinek, George Akerlof, Michael Spence, Joseph Stiglitz az aszimmetrikus információs helyzetek, Daniel Kahneman döntéshozatal pszichológiai, míg Vernon Smith a viselkedések kísérleti vizsgálatairól.

Milyenek is kell lennie a közgazdaságtannak? – tette fel a költőinek tűnő kérdést előadása végén Csaba László. Mottószerű válasza, hogy „nyitottnak, befogadónak és bonyolultnak” tehát, az adott kérdéseket a többi társadalomtudománytól nem elzártan, új módszereket, szemléletet integráló és az adott kérdéseket az adott kontextusban megválaszoló közgazdaságtannak. Azt gondolom, ezzel sokan egyetérthetünk, bár az előadását követően néhányan pesszimistább (vagy épp apokaliptikus) jövődőt valószínűsítettek.

A következő előadást Bruno Dallago, az olaszországi University of Trento professzora tartotta, amely „Comparative economic systems and the economic system: old and new” című tanulmányának legfontosabb pontjait ismertette. Bruno Dallago több ponton kiegészítette, alátámasztotta, illetve folytatta a korábban elhangzottakat. A komparatív gazdasági rendszerek (comparative economic systems, CES) diszciplínájának az útnak indulása John Commons nevéhez kapcsolódik, és az I. világháború utáni időszak azon kutatásait jellemzi, amely főleg a szovjet típusú gazdasági rendszerrel és később a szocialista országok gazdaságával foglalkozott. Ez lett az egyik gyökere az intézményi közgazdaságtannak.

Érdekességképpen jegyezném itt meg, hogy Ronald Coase tranzakciós költségek elmélete, az intézményi megközelítés másik pillére, is épp annak a vitának volt a gyümölcse, amely a Szovjetunió gazdaságának hatékonyságáról folyt. A 21 éves Coase 1932-

ben egy előadásban mutatott rá, hogy a Szovjetunió gazdasága, amelyet Lenin egy nagy gyárhoz hasonlított, akkor életképes, ha a tranzakciók költsége alacsonyabb, mint a piaci verseny során létrejövő cserék költsége.

A 90-es évek kelet-közép-európai gazdasági átmenetében a CES-ből a szűkebb értelmű CE, azaz comparative economics, összehasonlító gazdaságtan lett. A washingtoni konszenzus három szavas, „stabilizáció, liberalizáció és privatizáció” elve ellenében a CE a korábban is említett eltérésekre koncentrált, amelyek az eltérő gazdasági rendszerek, országok sajátosságai, lehetőségei és képességei között húzódtak. A főáramú közgazdaságtan mellett azonban csak az utóbbi évtizedben vált erőteljessé az új intézményi közgazdaságtan, elsősorban Olivier Williamson és Douglass North munkája nyomán, és azon belül a szűkebb spektrumot átfogó új komparatív gazdaságtan. Az utóbbival kapcsolatban Bruno Dallago utalt Andrei Shleifer összefoglaló munkájára (The New Comparative Economics), amelyben még mindig a „normálistól” eltérőnek aposztrofálják a nyugati, elsősorban angolszász országoktól különböző országok gazdaságát.

Dallago professzor megfogalmazta azt az öt kérdést, melyek megválaszolásához a CES, illetve a CE értékes hozzájárulást adhat a komparatív elemzés módszerével:

- Mi az a gazdasági rendszer, hogyan hatnak egymásra az alkotórészek?
- Mi a kapcsolat a gazdasági rendszer, a gazdasági racionalitás és az anyagi világ, társadalom egyes aspektusai között (például környezet, gazdasági fejlődés, kultúra, politika, ideológia)?
- Miért léteznek különböző gazdasági rendszerek, honnan erednek, miként fejlődnek? Vajon a számuk végtelen vagy véges?
- Miért fontos egy gazdaságot gazdasági rendszernek tekinteni, melyek a költségei, ösztönzői és előnyei a különböző gazdasági rendszereknek? Melyek a specializáció következményei a világgazdaságra, a gazdasági teljesítményre, a lehetőségek elosztására, a jövedelemre és a gazdaságra nézve?
- Hogyan fejlődnek és változnak a gazdasági rendszerek, milyen mértékben választhat szabadon egy ország gazdasági rendszert, melyek egy gazdasági rendszer megváltoztatásának, reformjának lehetőségei?

Bruno Dallago előadásában hangsúlyosan beszélt a konferencia egyik apropójául szolgáló témáról, a

komparatív gazdaságtan oktatásáról is. Beszámolt az olaszországi tapasztalatokról is, beleértve a lineáris képzési rendszerre való átállás problémáit, utólag leszűrhető hibáit. Óva intette a magyar oktatás átalakításának szereplőit attól, hogy a BSc szakaszt dolgozzák ki alaposan, majd csak annak a bevezetése után térjenek át az MSc koncepciójának és részleteinek kidolgozására. Nos, ezzel a tanácsával némi derűtséget okozott a magyar résztvevők körében, mivel a jelen állapot szerint a hazai felsőoktatás átalakítása épp ilyen módon történik. Ezt követően záróként kiemelte, hogy a *közgazdász képzés minden szintjén létjogosultsága van a CE oktatásának, amely fontos eleme a közvetítendő közgazdasági gondolkodásnak.*

A konferencia következő két előadásának közös jellemzője volt, hogy mindkettő személyes tapasztalatok ismertetésére vállalkozott. Az elsőt *Bara Zoltán* tartotta, aki a Corvinus Egyetemen és a Veszprémi Egyetemen is összehasonlító gazdaságtant tanít, de főállásban a Gazdasági Versenyhivatalban dolgozik, a Versenytanács tagja. „*Az újonnan csatlakozott országok versenyszabályozási intézményeinek összehasonlító elemzése*” című előadásával arra hozott egy élő példát, hogy a szakterületén milyen hozadéka lehetnek egy komparatív elemzésnek. *Bara Zoltán* áttekintést adott az egyes országok versenyszabályozásának kialakulásáról, okairól és az egyes fejlődési szakaszokban bekövetkezett változásokról. A versenyszabályozás (antitröszt rendelkezések, fúziókontroll, állami támogatások versenyjogi ellenőrzése) intézményi átalakulása többféle okra vezethető vissza. Néhány országban a politikai rendszerváltás következményeképp kellett megalkotni a szabályokat, míg más országok esetében ez már korábban megtörtént. Az Európai Unió bővítése során a versenyjogi kérdésekben két megoldást kínálkozott; egy jogharmonizációs folyamat vagy az EU szabályainak átvétele, míg végül az előbbi mellett döntöttek. A szabályozásnak két szintje alakult ki, és így tagországokon belüli ügyekben az adott ország saját jogszabályait is lehet használni, de több tagállamot érintő kérdésekben kizárólagosan az EU jogszabályok alkalmazhatóak.

Több szellemes példával (például 40 000 főt számoló Feröer-szigetek önálló versenyhivatalának történetével) illusztrálta, hogy a különböző kultúrákban a

hasonló intézmények eléggé eltérően, különböző hatékonysággal működhetnek. A csatlakozó országok eseteit elemezve hallhattuk azt is, hogy az eltérő versenykultúra alacsony szintje, a szakértők hiánya, vagy épp a bírói kar versenyjogi felkészületlensége az elmaradottságok legfontosabb okai. *Bara Zoltán* megemlítette a következtelen intézményi szabályozás iskolapéldáját, amikor az állami támogatások ellenőrzését végző hivatal az adott ország államigazgatásában épp a Pénzügyminisztérium alá tartozik (Magyarország, Szlovénia példái). Végül *Bara Zoltán* reményét fejezte ki, hogy az egyes országok versenyhivatalait hálózatba kötve tapasztalataikat, tudásukat megosztva bizonyos problémák könnyebben és gyorsabban válhatnak megoldhatóvá.

A konferencia utolsó előadását *Farkas Beáta*, a Szegedi Egyetem Gazdaságtudományi Karának dékánja tartotta, amelyben az összehasonlító közgazdaságtan oktatásával kapcsolatos személyes tapasztalatait gyűjtötte csokorba. Ezután lényegében tovább folytatódott az összehasonlító gazdaságtan és a bolognai oktatási rendszer kérdéseinek megvitatása. A felvetett kérdésekre egyelőre végleges válaszok nem születtek, de láthatóan elindult egy közös, szakmai gondolkodás, amely bizvást folytatódik majd a leendő virtuális hálózat kereteiben. Bennem pedig erősödött az az érzés, hogy a bolognai rendszer bevezetésének apropóján a pénzügytanról is érdemes lenne tartani egy hasonló szakmai beszélgetést.

„Az Összehasonlító Gazdaságtan és az Információs Társadalom” konferencia hosszú távú hatásának talán azt lehetne kívánni, hogy javítsa a közgazdász tudósokról kialakult képet. Az elméleti közgazdászokról szóló negatív sztereotípiát egy *Stephen Rosstól* olvasott történettel tudnám leginkább illusztrálni (JEL, 2005/1.). Egy közgazdász és egy fizikus hajótörést szenved, és egy kihalt szigetre veti őket a sors. Csak egy babkonzervet tudtak magukkal kimenteni, elkezdnek tanakodni, hogy konzervnyitó híján mit is lehetne kezdeni. A fizikus azt javasolja, hogy gyűjtsanak tüzet, tegyék rá a konzervet, és fedjék le levelekkel, hogy mikor szétrobban a konzervdoboz, a babok ne repüljenek szerteszét. A közgazdász belekezd az egyszerűbb megoldási javaslatába: „Képzeljük el, hogy van egy konzervnyitónk...”.